

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV)

DİNLERDE NİKÂH

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ethem Ruhi Fığlalı Konferans Salonu

İzmir, 06 - 08 Nisan 2012

İstanbul 2012

HİRİSTİYANLIKTA EVLİLİK ANLAYIŞI VE EVLENME TÖRENLERİ

Asife ÜNAL*

Giriş:

Bu tebliğde yaşayan ilahi kaynaklı dinlerden biri olan Hıristiyanlıkta evlilik konusu ele alınacaktır. Tebliğde Hıristiyanlığın evliliğe bakışı, evliliğin gayesi, evlenme yaşı, evlenme engelleri ve karışık evlenme konuları "Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı" başlığı altında verilecektir. "Hıristiyanlıkta Evliliğin Tarihçesi" başlığıyla evlenme yasağından günümüzdeki şekline gelinceye kadar Hıristiyanlıkta evliliğin geçirdiği değişiklikler ana hatlarıyla incelenecek; "Hıristiyanlıkta Evlenme Törenleri" başlığıyla da farklı mezheplere göre evlilik öncesi hazırlıklar ve nikâh törenleri konu edinilecektir. Hıristiyan evliliğinin en önemli farklılığı olan bozulmazlık konusu ise, "Hıristiyanlıkta Tek Evlilik ve Boşanma" başlığı altında incelenecektir.

1. Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı

Hıristiyanlık, içinde doğduğu Yahudilik ile büyüyüp geliştiği Grek ve Roma kültürlerinin etkisi altında şekillenmiştir. Evlilik anlayışının da bu kültürlerin evlilik anlayışları ve onların karşısında alınan tavırların etkisiyle oluştuğunu söylemek mümkündür.

İncillere göre Hz. İsa, mensubu olduğu Yahudiliğin evlilik ve boşanma hükümlerinin bazılarını karşı çıkmıştır. Kendisine evlenme ve boşanma ile ilgili sorular soranlara "Kutsal yazıları okumadınız mı? Yaradan başlangıçta

* Dr., Araştırmacı - Yazar

*'insanı erkek ve dişi olarak yarattı' ve şöyle dedi: 'Bu nedenle insan anasını babasını bırakacak ve karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.'*¹ *Şöyle ki onlar artık iki değil tek bedendir; o halde Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmamın.'*²

Hz. İsa'nın "Evlenen kişinin ayrılmaması gerektiğini, ayrılıp başkasıyla evlenenin zina yapmış sayılacağını" söylemesi üzerine öğrencileri "bu durumda hiç evlenmemenin daha iyi olacağını" ifade ederler. Hz. İsa ise "evlenmeyip bekâr kalmayı herkesin kabul edemeyeceğini, ancak Tanrı'nın güç verdiği insanların bunu kabul edebileceğini, kabul edebilenin böyle yapmasını" söyler.³

Hz. İsa'nın bu sözleri, Hıristiyan evlilik ve aile anlayışının temelini teşkil etmektedir. Günümüzde Hıristiyanlıkta evlilik, İsa ve Kilise birliğinin sembolü olarak kabul edilmektedir. Hıristiyanlara göre, iki insan Tanrı huzurunda evlendiklerinde, onun nazarında artık onlar bir tek varlıktır. Tanrı'nın da katıldığı bu birlik, kilisede İsa'nın sözleriyle oluşturulmaktadır. Hıristiyanlar, eşler arasında bu sırlı beraberliği bizzat Tanrı'nın kurduğuna, bu beraberliği kendi bünyesinde kurarak ve ona katılarak onun bozulmamasını da temin ettiğine inanmaktadır. Hıristiyanlıkta evlilik, bu şekilde kutsal bir sır/sakrament⁴ hâline getirilmiştir.⁴

Hıristiyanlığın bugünkü şekline gelmesinde Pavlus'un çok büyük bir etkisi olmuştur. Âdeta Hıristiyanlığın mimarı denebilecek⁵ Pavlus'un evlilikle ilgili sözleri de, Hz. İsa'nın sözlerinden sonra Hıristiyan evlilik anlayışının oluşmasında belirleyici rol oynamıştır. Pavlus evliliği zinaya karşı ehveni-

1 Tekvin, 2 / 24.

2 Matta, 19 / 3-6; Markos, 10 / 6-9.

3 Bkz., Matta, 19 / 9-12.

* Sakrament: Hıristiyanlar tarafından kutsallaşmanın bir alameti ve aracı olarak yerine getirilen ayin ve ritüellere "kutsal şey" anlamında sakrament denilmektedir. Sakramentlerin sayısı konusunda mezhepler arasında ihtilâf vardır. (Geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Küçük-Günay Tümer-Mehmet Alparslan Küçük, Dinler Tarihi, Berikan Yay., Ankara 2009, s.390-393.

4 Christianity: History, Belief and Practice, ed.Matt Stefon, Britannica Educational Publishing-Rosen Educational Services, New York 2012.

5 Bu konuda bkz. Şinasi Gündüz, Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı, Ankara Okulu Yay., Ankara 2011; Fuat Aydın, Pavlus Hıristiyanlığına Giriş, Eski Yeni Yay., Ankara 2011.

şer olarak görmüş, evliliğin kişiyi Tanrı'nın yolundan uzaklaştıracağı ve dünya işlerine daldıracağı endişesi ile bekârlığı tavsiye etmiştir. Pavlus, bu hususta, "Adam için kadına dokunmamak iyidir. Fakat zinalardan dolayı herkesin kendi karısı olsun ve her kadının kendi kocası olsun diyorum. Lakin bütün insanların benim kendim gibi olmalarını istiyorum."⁶ demektedir. Yine Pavlus, evlenmemişlere ve dul kalanlara kendisi gibi bekâr kalmalarının daha iyi olacağını tavsiye etmekte; onları "Fakat eğer imsakleri yoksa evlensinler; çünkü yanmaktansa evlenmek daha iyidir."⁷ sözleriyle de uyarmaktadır.

"Kızımı evlendiren iyi eder, evlendirmeyen daha iyi eder."⁸ diyen Pavlus, bekâr kalmanın gayesini şöyle izah etmektedir: "Evlenmemiş adam, nasıl Rabbi hoşnut etsin diye, Rabbin şeyleri için kaygı çeker; fakat evlenmiş adam, nasıl karısını hoşnut etsin diye dünya şeyleri için kaygı çeker ve taksim olunur. Evlenmemiş olan kadın ve kız, hem bedence hem ruhça mukaddes olsun diye Rabbin şeyleri için kaygı çeker; fakat evlenmiş olan kadın nasıl kocasını hoşnut etsin diye dünya şeyleri için kaygı çeker. Bunu üzerinize kement atmak için değil, fakat yakışan halde olasınız ve zihninizi dağılmayarak Rabbe mülâzemet edesiniz diye sizin kendi menfaatiniz için söylüyorum"⁹. Pavlus, zamanın yaklaştığı gerekçesiyle herkesin bulunduğu hal üzere kalmasını uygun bulmakta; "Kadına bağlı mısın çözülmeyi arama, kadından çözülmüş müsün kadını arama (Karın varsa boşanmayı isteme, karın yoksa kendine eş arama). Ama evlenirsen günah işlemiş olmazsın. Bir kız da evlenirse günah işlemiş olmaz. Fakat böyle kimselerin bedende sıkıntısı olacaktır ve ben sizi esirgiyorum."¹⁰ demektedir. O evlenecek kızlar hakkındaki endişesini de "Belki sizin fikirleriniz bozulup Mesih'e olan sadelik ve temizlikten ayrılır diye korkuyorum."¹¹ sözleriyle ortaya koymaktadır. Bu ifadeler, Pavlus'un evlen-

⁶ Pavlus'un Korintoslulara 1. Mektubu (I. Korintoslulara), 7 / 1-7.

⁷ I. Korintoslulara, 7 / 8-9.

⁸ I. Korintoslulara, 7 / 38.

⁹ I. Korintoslulara, 7 / 32-35.

¹⁰ I. Korintoslulara, 7 / 27-28.

¹¹ II. Korintoslulara, 11 / 4.

meyi, kişiyi Tanrı'nın yolunda gitmekten alıkoyacağına inandığı için uygun bulmadığını göstermektedir.¹²

Hıristiyanlıkta bekârlığın üstün görülüşünün Greko-Romen dünyanın ahlâksızlıklarına bir tepki olarak ortaya çıktığı; bu ahlâkî tepkinin, onları yanlış bir ideal olarak bekâr kalmaya hatta evliliği veya herhangi bir cinsel faaliyeti yermeye kadar götürdüğü yaygın bir kanıdır.¹³ Ancak bekâr kalmanın evliliğe tercih edilmesi, evliliğin tamamen yasaklanmasına da yol açmamıştır.¹⁴ Evliliği, belirtildiği gibi, zina olaylarına kalkan olarak gören ve zina ederek yanmaktansa evlenmeyi tavsiye eden Pavlus, "*Hepsi arasında evlenmek muteber olsun ve yatak lekesiz olsun.*"¹⁵ demektedir. Yine Pavlus'un "*Fakat Ruh açıkça diyor ki sonraki vakitlerde bazıları imandan irtidat edip evlenmeyi men edecekler.*"¹⁶ ifadeleri de, bekârlığın tercih edilmesinin, evlenmenin yasaklanması anlamına gelmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

¹² Will Deming, *Paul on Marriage and Celibacy: The Hellenistic Background of 1 Corinthians 7*, Wm. B. Eerdmans Publishing, Second Edition, Cambridge 2004; Ben Witherington III, *Women and The Genesis of Christianity*, ed. Ann Witherington, Cambridge University Press, New York 1990, s.36-51.

¹³ Bkz., Max Thurian, *Marriage and Celibacy*, London 1959, s.39-40; David G. Hunter, *Marriage, Celibacy and Heresy in Ancient Christianity*, Oxford University Press 2007; Dale B. Martin, "Familiar Idolatry and the Christian Case Against Marriage", *Authorizing Marriage: Canon, Tradition, and Critique in the Blessing of Same-Sex Unions*, ed. Mark D. Jordan, Meghan T. Sweeney, David M. Mellott, Princeton University Press, New Jersey 2006, s.17-40; Mary Ann Tolbert, "Marriage and Friendship in the Christian New Testament: Ancient Resources for Contemporary Same-Sex Unions", *Authorizing Marriage*, s.41-51; Suzanne Fonay Wemple, "Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar", *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ'ın Sessizliği*, ed. Georges Duby, Michelle Perrot, çev. Ahmet Fethi, İş Bankası yay., İstanbul 2005, s.167-195; Elisja Schulte van Kessel, "Yer ile Gök Arasında Bakireler ve Anneler", *Kadınların Tarihi III: Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları*, ed. Georges Duby, Michelle Perrot, çev. Ahmet Fethi, İş Bankası Yay., İstanbul 2005, s.128-159; Patrick H. Maille, B.A., *Early Christianity and The Family, A Thesis in History*, the Graduate Faculty of Texas Tech University 1998.

¹⁴ Hans Küng, *Women in Christianity*, İngilizce'ye çev. John Bowden, Continuum, Norfolk 2005, s. 34-38.

¹⁵ İbranilere, 13 / 4.

¹⁶ I. Timetosa, 4 / 1-3.

Protestanlık, evlilik konusunda diğer Hıristiyan mezheplerinden ayrılmaktadır. Katolik ve Ortodoksların aksine Protestanlıkta evlilik, bir kilise sırrı olarak görülmemektedir. Bekârlık da daha üstün bir merteye sayılmaktadır. Yürek temizliğinin, evlenerek de evlenmeden de korunabileceğine inanan Protestanlara göre, evlenmeyip bekâr kalmak, kişiye meslek hayatında ve ibadette daha geniş bir serbestlik getiriyorsa yahut kişinin tam bir imanla İsa'nın yolundan giderek cemaate daha yararlı olacak bir olgunluğa erişmesini sağlıyorsa daha kutsal bir yaşayış olarak görülebilmektedir. Ancak bazı Muhafazakâr Protestanlar evliliği karı, koca ve Tanrı arasında kutsal bir anlaşma olarak kabul etmekte; zina veya inanmayan tarafın terki gibi çok özel şartlar dışında boşanmaya da izin vermemektedir.¹⁷

Evliliğin Gayesi

Hıristiyan evliliğinde asıl gaye, karı-kocanın İsa ve Kilise birliğini sembolize eden birliğidir, evliliğin bir diğer gayesi çoğalmaktır ancak bu ikinci derecede önemlidir. Pavlus'un yukarıda ifade edilen sözlerine göre evlilik zinaya karşı kalkan görevi de görmektedir. Fiziksel aşk ve cinsel münasebet, Tanrı'nın dilediği ayrılmaz birliğin ifşa edilmesi olarak kabul edilmekte; çoğalmak da gerçekten gerekli ve bu birliğin normal sonucu olarak görülmektedir.¹⁸ Bununla birlikte ilk dönemlerde Hıristiyanların içinde yaşadığı toplumun ahlâkî çöküntüsüne tepki olarak, evliliğin ve cinselliğin kötülendiği, bu sebeple o dönemde evliliğin sadece çocuk yetiştirmek gayesini taşıdığı düşünülmektedir. Bu hususta Augustine'nin, cinselliği, Âdem ve Havva'dan kaynaklanan asli günahla ilişkilendirmesinin ve buna sadece çocuk için cevaz vermesinin büyük etkisi olmuştur.¹⁹

MS. 177'de Athenagoras'ın ve II. yüzyıl ortalarında St. Justin'in de, evliliği sadece çocuk yetiştirmek gayesiyle kabul ettikleri, bunun dışında dünya zevklerine hor baktıkları bilinmektedir. St. Justin "Biz çocuk yetiştirmek

¹⁷ "Christian Views of Marriage", (en.wikipedia.org).

¹⁸ "The Sacrament of Matrimony", Catechism of the Catholic Church, Part Two: The Celebration of the Christian Mystery, 1651-1654 (www.vatican.va).

¹⁹ Küng, 29-30.

dışında bir sebeple evlenmeyiz, aksi takdirde evliliği reddeder, kendimizi tutarak yaşarız." demiştir. Yahudilikte evlilik sözleşmesinin, kutsal zürriyeti (İsrailoğullarını) korumanın bir yolu olarak kabul edilmesine karşın, Hıristiyanlıkta öncelikle karı kocanın birliğine bakılmaktadır. Zira Hıristiyanlara göre ruhani oğulluk insanın soyu ile değil, İsa'da adaptasyonu ile olmaktadır. Kişisel kurtuluş ne evlilikle ne de insan tabiatı ile doğmakla elde edilebilmektedir. Sadece İncil ile tevekkül ve ruhun vaftiz edilmesiyle kurtuluş mümkün olabilmektedir. Bu sebeple de çoğalarak Kiliseyi genişletmek temel amaç olmamaktadır. Evlilik, öncelikle İsa ve Kilise'nin birleşmesini ifade etmekte; evliliğin doğal ve gerekli sonucu olan çocukların doğumu da evliliğin kutsanmasını ve güçlenmesini sağlamaktadır. Hıristiyan çocuklar, onları kurtuluşa sevk etmek için kiliseye alınmakta, vaftiz edilmekte ve kutsanmış sayılmaktadır. Kutsanmış olmak evlilik birliğinin sonucudur.²⁰

Nitekim Katolik Kateşizminin "Evlilik Sakremanı" bölümü "Bir erkekle bir kadının ömürleri boyunca bir aile oluşturmak üzere yaptıkları, doğal amacı eşlerin mutluluğu olduğu kadar soyu devam ettirmek ve çocukları yetiştirmek olan evlilik sözleşmesi, Rab Mesih tarafından vaftizli eşler arasında sır mertebesine çıkartılmıştır"²¹ şeklinde başlamaktadır.

Evlenme Yaşı

Hıristiyanlıkta evlenme yaşı zamana ve ülkelere göre değişmektedir. Eski Kilise Hukuku'nda evlenme yaşı erkek için 14, kız için 12 iken; yeni Kilise Hukuku'nda erkek için 16, kız için 14 yaş olarak belirlenmiştir.²² Günümüzde Hıristiyan ülkelerde evlenebilme yaşı farklılıklar göstermekle birlikte, genellikle erkekler için 18, kızlar için 16 yaş uygun bulunmaktadır.²³

²⁰ Thurian, 28-40.

²¹ Catechism of the Catholic Church, 1601 (www.vatican.va); Code of Canon Law, Can.1055-1 (www.vatican.va).

²² Code of Canon Law, Can.1083-1 (www.vatican.va).

²³ Çeşitli ülkelerde evlenme yaşı için bkz.Marriageable age (en.wikipedia.org).

Evlenme Engelleri

Hıristiyanlıkta evlenme engelleri Yeni Ahit'te açıkça bildirilmemiştir. Ancak Kilise Hukuku, bir sakrement/sır hâline getirilen evlenmenin diğer alanlarında olduğu gibi, evlenme engellerini de tanzim etme yoluna gitmiştir. Hıristiyanlıkta bazı dereceye kadar akrabalık ve manevî yakınlık, dinî bağlar, suçlar, önceden geçirilen önemli hastalıklar evlenmeyi kesin olarak engellemektedir. Diğer bazı engellerde ise evlenme hükümsüz değildir ancak dince tanınmamış olmaktadır. Bu engellerle ilgili başpiskopos hüküm verme yetkisine haizdir.²⁴

Katolik Kilise Hukuku'na göre, kan hısımlığından oluşan evlenme engelleri eskiden 7. dereceye kadar bütün akrabaları içine alırken sonradan bu biraz gevşetilmiş ve 3. dereceye kadar akrabaları kapsar hale getirilmiştir. Buna göre ana-baba, dede-nine ile çocuklar ve torunlar arasında; amca, dayı, hala, teyze ile yeğenler arasında; kardeş çocukları ve torunları yani kuzenlerin arasında evlenme 3. dereceye kadar yasaktır.

Sihriyet hısımlığı yani evlenme yoluyla oluşan hısımlıktan dolayı evlenme yasakları konusunda da katı kurallar bulunmaktadır. Bir kimsenin, evlendiği kişinin annesi-babası, dedesi-ninesi ve çocuklarıyla evlenmesi yasaklanmıştır. Eşin kardeşleri ile evlenme ise ihtilâfıdır. Kilise Hukuku sihriyet hısımlığında evlenme yasaklarını da önce 7. dereceye kadar uygulamaları sonra bunu sınırlamıştır. Bugün eşin 2. dereceye kadar kardeşleriyle evlenme engeli bulunmaktadır. Yani bir kimse eşinin kardeşleriyle ve onların çocuklarıyla evlenememektedir. Sihriyet hısımlığından oluşan evlenme engelleri, sihriyeti oluşturan evlenmenin sona ermesinden sonra da geçerlidir. Ancak bazı yerlerde bu evliliğin sona eriş biçimi, yasakların devamı konusunda etkilidir. Meselâ Fransız Medenî Kanunu'na göre evliliğin boşanma ile sona ermesi hâlinde eşin kardeşleri ile evlenilmezken, sebep ölüm olduğu takdirde yasak söz konusu değildir.²⁵

²⁴ Giuseppe Descuffi, *Hıristiyan Dini*, İzmir 1963, s. 242.

²⁵ Andreas B. Schwarz, *Aile Hukuku*, çev. Bülent Davran, İstanbul 1946, s.79-83.

Hıristiyanlıkta evlat edinme bir evlenme engeli teşkil etmektedir. Ancak bunun uygulanması ülkelere göre farklılık arz etmektedir.

Kilise Hukuku'na göre bir kişinin, zina ettiği birinin usûl ve fîrûunun 2. derecesine kadar evlenmesi yasaktır. Bir erkek babasının, dedesinin, oğlunun ve torununun zina ettiği kadınla; bir kadın da annesinin, ninesinin, kızının ve torununun zina ettiği erkekle evlenememektedir. Bu yasak günümüzde birçok ülkede kaldırılmıştır.

Kilise Hukuku ruhanî karabet (manevî yakınlık) denilen, bir kimsenin vaftiz yapanın kendisi veya vaftiz babası ile evlenmesini yasaklarken, bugünkü medenî hukuk sistemlerinde böyle bir yasak da bulunmamaktadır.

Bazı ülkelerde vasi ile evlenmek 3. dereceye kadar yasaktır. Süt hısımlığı ise, evlenme yasakları kapsamına girmemektedir.

Yabancıyla Evlenme

Hıristiyanlıkta Hıristiyan olmayan ile evlenmek uygun görülmemektedir. Katolik Kilise Hukuku'na göre bir Katolik ile Katolik olmayan veya Hıristiyan olmayan birisinin evliliği anlamına gelen karışık evlilik yasaktır. Bu tür evlenmelerde Hıristiyan olmayan ile evliliğin geçersizliğine hükmedilebilmektedir. Katolik olmayan ile evlenme ise, yasak olmakla birlikte yapılmış bu tür bir evlilik sahih kabul edilebilir. Kilise bazı durumlarda karışık evlenmeye özel izin verebilir. Ancak bu izinde birtakım şartlar söz konusudur. Bu şartlar, doğacak çocukların Katolik olarak terbiye ve eğitim görmesi, Katolik olan eşin kendi dininin gereklerini tam ve kesin olarak yapmakta özgür olması, diğerine kendi dinini sevdirmeye çalışması ve evlenme töreninin Katolik bir rahip tarafından icra edilmesidir.²⁶

²⁶ Code of Canon Law, "Mixed Marriage", Can.1124-1128 (www.vatican.va) ; Catechism of the Catholic Church, 1633-1637 (www.vatican.va); Schwarz, 74-75; W.M. Foley, "Marriage (Christian), Encyclopedia of Religion and Ethics (ERE), New York 1951, VIII/ 441.

Ortodokslarda da "evlilik gizemi, sadece vaftiz olarak Kilise'ye katılmış kişilere verilebilir. Bu, Ortodoks Kilisesi'nin günümüzdeki değişmez öğretisi ve uygulamalarından biridir. Yine de, Hıristiyanlar arasındaki ayrışma trajedisinden dolayı, her iki tarafın da herhangi bir zorlama ve dayatma olmaksızın Mesih'te mutlak birlik için içtenlikle çalışması ve dua etmesi kaydıyla, Ortodoks bir Hıristiyan'ın Ortodoks olmayan vaftizli bir Hıristiyan ile evliliğine izin verilebilir. Ortodoks olmayan bir Hıristiyan ile evlenen Ortodoks kişi, Kilise'nin üyesi ve kutsal komünyon gizeminin katılımcısı olarak kalabilmek için Ortodoks Kilisesi'nin gizemsel dua ve kutsamalarından yararlanmayı sürdürmelidir."²⁷

Protestanlık yabancıyla evlenme konusunda diğer birçok konuda olduğu gibi daha serbesttir.²⁸

2. Hıristiyanlıkta Evliliğin Tarihi:

Hıristiyanlıkta evliliğin kutsal bir tören hâline getirilmesi ve Kilise Hukuku'nun mevzuatına dâhil edilmesi, tarihî bir gelişme göstermektedir.²⁹

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde evlilik her şeyden önce bir aile meselesi olarak görülmekteydi. İlk üç yüzyıl içinde evlilik için uygulanması gereken belli bir prosedür yoktu.

III. yüzyıl ve sonrasında Kilise tarafından karşı çıkılrsa da, sivil evlilikler uygulanabilmekteydi. Kilise'nin takdisini isteyenler, dinî usûlle evlenmekteydi.

V. yüzyıldan sonra evlilik törenlerinin Kilise'nin takdisiyle yapılması bir gelenek hâline gelmiştir. MS. 802 yılında Charlemagne takdissiz evliliği yasaklamıştır. 900 yılında Leo da, böyle bir genelge yayınlamıştır.

²⁷ "Evlilik Gizemi", (oodegr.com)

²⁸ Dositheos Anağnostópulos, "Hıristiyanlıkta Mezhepler" (uzmantv.com).

²⁹ Schwarz, 32.

Reims Başpikoposu Hincmar, iki tarafın aileleri arasında yapılacak olan ve yerleşik örf hukukuna göre düzenlenen; rahiplerin taraf olmadığı evlilik anlaşmasını (*desponsatio*) getirmekle birlikte, Hincmar'dan sonra Kilise'nin tutumu tekrar değişmiş; evliliği kutsallaştırma ve böylece denetim altına alma çabası ağırlık kazanmıştır.³⁰

Kilise ve aristokrasinin evlilik modelleri arasındaki çatışma, Kilise'nin 1080 yılında Kuzey Fransa'da evlilikle ilgili tüm yetkileri elinde toplaması ile sonuçlanmıştır. Bölgeden bölgeye değişen örf yasalarının yerini zamanla sadece Kilise yasası almıştır. 1184'de Verona Din Kurulu, evliliği kutsal bir tören olarak nitelendirmiştir.

Bununla birlikte takdissiz evlilik, şikâyet konusu olmaması durumunda, Trent Konsili'ne kadar Kilise tarafından geçerli görülmüştür. Bu Konsil'in 24. Birleşiminde aldığı 11 Kasım 1563 tarihli Tametsi Kararnamesi'ne göre, o tarihten itibaren hiçbir evlilik, rahibin ve iki şahidin huzurunda yapılmadıkça geçerli sayılmayacaktır.³¹ Bu kararname ile önceden olduğu gibi dinî ayin ve tarafların rızası korunmakla birlikte Kilise'ye, bir evliliğin geçerlilik şartlarını belirleme hakkı verilmiştir.³²

Doğu Kiliselerinde ise, 1640'da "Kieff'li Peder Mogilas'ın İtirafı"³³, evliliğin temel ilkeleri olarak açıklanmış ve otorite kabul edilmiştir.³⁴

³⁰ Bkz., Asife Ünal, Hıristiyanlıkta Kadın, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

³¹ Karar Metni: "Yetkili rahip veya Episkopos tarafından yetkili kılınan başka bir rahibin huzurunda, iki veya üç tanığın önünde olmaksızın evlenme akti yapmaya teşebbüs edecek kimseler: Kutsal Konsil bu kimseleri bu şekilde akit yapmaya kesin olarak ehliyetisiz kılar ve bu akitlelerin batıl ve geçersiz olduğunu bildirir." (24. birleşim, 11 Kasım 1563, oy verenlerin sayısı 231).

³² Foley, 435; Büyük Larousse, "Evlenme", VIII/3911; Evlilik hukukunun tarihçesi ile ilgili olarak bkz. Şirin Tekeli, "Çağdaş Evliliğin Ortaçağ Kökenleri", Aile Yazıları, Aile Araştırma Kurumu (AAK) Yay., Ankara 1991, IV/427-439.

³³ Bkz., Philip Schaff, The Creeds of Christendom: History of the Creeds, I /1, New York 2007, s. 58-60, 71-73.

³⁴ Foley, 435.

Hıristiyanlıkta evlilik hukukunu düzenleme yetkisi, Kilise'ye büyük bir güç sağlamıştır. Kilise, insan hayatının evlilik gibi çok önemli bir alanında söz sahibi dolayısıyla, Hıristiyanların hayatına hâkim olmuştur. Ancak Batı'da devlet gücünün artmasıyla beraber evlilik hukukunu Kilise'den almak ve devletleştirmek eğilimi ortaya çıkmaya başlamıştır. Devletle Kilise arasındaki bu mücadele, Avrupa hukuk tarihinde asırlarca devam etmiştir. Sonunda Kilise'nin hâkimiyeti bazı yerlerde, özellikle Fransa'da sarsılmaya başlamıştır. Sonunda Fransa'da resmî nikâh zorunlu hale getirilirken, bazı yerlerde isteğe bağlı olarak kabul edilmiştir.

Meselâ, İngiltere ile Kuzey Amerika Devletleri, Çekoslovakya ve İskandinav ülkelerinin çoğu kişileri medenî veya dinî nikâh yapmakta serbest bırakmıştır.³⁵ 1942 tarihli İtalyan Medenî Kanunu da medenî nikâhı esas kabul etmiş; 82. ve 83. maddeleriyle Katoliklerin ve devlet tarafından tanınmış diğer mezhep mensuplarının evlenmelerinin, Papalık ile yapılmış anlaşmalara ve özel kanun hükümlerine göre düzenleneceğini belirlemiştir. Buna göre İtalya'da kişiler, medenî ya da dinî evlenme şekillerinden birini seçme imkânına sahiptir.³⁶ Ancak yapılan bir araştırma İtalya'da, her bin evlilikten, 1961'de 1.6'sının; 1971'de 3.9'unun; 1981'de 12.9'unun; 1987'de ise 14.7'sinin medenî nikâhla gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.³⁷ Aynı durum İspanya için de söz konusudur. Franko rejimi sırasında (1975'e kadar) İspanyolların yasal evlilik şekli Kilise Kanunu'na uygun şekilde dinîdir. Evlenme devlet tarafından da tasdik edilip kütüklere kaydedildikten sonra, resmî sonuçları geçerli sayılmıştır. Ancak taraflardan biri Katolik olmadıkları zaman, medenî nikâha izin verilmiştir. 1978 Anayasası'ndan sonra iki evlilik şekli de yasal olmuştur. Her iki tür evlilik, devletin ilgili kütüklerine kaydedildikten sonra eşit sayılmaktadır. Dinî evlilikler, medenî evliliklerden

³⁵ Schwarz, 32-33.

³⁶ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Türk Medenî Hukuku-Aile Hukuku, İstanbul 1963, s. 75.

³⁷ S.P. Donati, "İtalya", çev. Ruhi Esengün, Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası, AAK Yay., Ankara 1991, s. 132.

fazladır. 1979 itibariyle her 31 evlilikten sadece biri, medenî evlilik yoluyla olmaktadır.³⁸

Bazı devletlerde medenî nikâh, hiç kabul edilmemiştir. Özellikle Yunan-Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Balkan Devletleri'nde ve 1929'dan beri Vatikan Devleti'nde evlenme, yalnız kilisede akdedilmektedir.³⁹ Bu ülkelerden Yunanistan 1983'te medenî nikâhı da kabul etmiştir. Ancak, 1986'da yani medenî nikâh müessesesinin getirilmesinden üç yıl sonra, bütün evliliklerin sadece %9'u bu şekilde gerçekleşmiştir.⁴⁰ Bu da Hıristiyanların, özellikle Katolik ve Ortodoksların kilisede evlenmek istediklerini göstermektedir.

Görüldüğü gibi Katoliklerde, bulunulan ülkenin kanunları öyle gerektiriyorsa medenî nikâh yapılması mümkündür. Bu nikâh, evlilik anlaşmasının resmî kayıtlara geçmesi, ileride doğacak çocukların da resmî sicillere kaydedilebilmesi için gerekli olabilmektedir. Fakat bu medenî evlenme, Katoliklerle beraber yaşama hakkı vermemektedir. Ayrıca dinî nikâh yaptırmak şarttır.⁴¹ Dinî nikâhın, medenî nikâh yerine geçebildiği ülkelerde ise (İtalya, İspanya gibi) sadece dinî nikâh yeterlidir. Ortodokslarda da durum aynıdır. Böyle resmî bir zorunluluğun olmadığı yerlerde genellikle sadece dinî nikâh tercih edilmektedir.

Hıristiyanlara göre, kilisede evlenmek bir âdet veya gelenek değil, imanın bir gereğidir. Onlara göre kilise bir yer değil bir cemaattir. Kilisede evlenen kişi, hayatının bir parçası olan cemaat huzurunda evlenerek, inancını bütün kardeşleriyle de paylaşmış olmaktadır.⁴² Evlilik hakkında dinlerinin emrettiği kurallara tam inanmayan kişiler bile, kilisede evlenmektedir. Hıristiyan çocukları kiliseye gidip dua etmeseler de, kilisede evlenmektedir; zira onlara göre kilisede evlenmek, evliliğin kutsallığını ve önemini belirtmekte-

³⁸ S. Del Campo, "İspanya", çev. Ekrem Yıldız, Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası, AAK Yay., Ankara 1991, s.152-153.

³⁹ Schwarz, 96.

⁴⁰ H. Symeonidou, "Yunanistan", çev. Rûhî Esengün, Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası, AAK Yay., Ankara 1991, s. 96.

⁴¹ G. Descuffi, 241-242.

⁴² Luigi Iannitto, *Hıristiyan Gençlerin El Kitabı*, İstanbul 1989, s. 55-57.

dir.⁴³ Ancak ileride belirtileceği üzere ayrılmanın zorluğu, günümüzde kişileri dinî evlenme konusunda tereddüde düşürmektedir.

Bununla birlikte medenî evlenme kurallarının çoğunda Kilise evlilik kurallarının büyük etkisi bulunmaktadır. Aynı etki Türk Medenî Kanunu'nun kaynaklandığı İsviçre Medenî Kanunu için de geçerlidir.⁴⁴

Katolik ve Ortodoksların aksine Protestanlarda dinî nikâh zorunlu değildir. Kilise, devletin evlenme ile ilgili yasalarını, evlenmeden beklenen amaçları bozmadıkça, kabul etmektedir. Medenî nikâhın resmî olarak kabulünden itibaren Protestanlarda dinî nikâh; eşlerin Tanrı ve cemaat huzurunda birbirlerine karşı saâdet vaadinde bulunmaları ve Kilise'nin de, bu olayı takdis ederek o yolda duacı olması için yerine getirilen dinî bir tören hâlini almıştır. Ancak kutsal bir sır, bir sakrament değildir. Kişiler medenî nikâh dışında bir de dinî nikâh yaparak Tanrı'nın ve Hıristiyan topluluğunun birleşmelerine şâhit olmalarını isteyebilmektedir. Bu tamamen isteğe bağlıdır.⁴⁵

Hıristiyanlıkta evlilik konusundaki gelişmeler sonucunda, bekârlığın üstün görülmesi ve evlenme yaşağı sadece ruhbanları kapsar hale gelmiştir. Bugün Katolik Kilisesi'nde hiçbir rütbedeki ruhban evlenmemektedir. Ortodokslarda da bekâr iken papaz olmuş birisi artık evlenememektedir. Evli birinin sonradan papaz olması ise, mümkündür. Ancak evli iken papaz olmuş birisi artık boşanamaz ve eşi ölse de bir daha evlenemez. Ayrıca evli papazların üst rütbelere çıkması mümkün değildir. Üst rütbelere daimî bekârlığı seçmiş rahiplere havır. Protestanlarda ise, herkes gibi rahipler de evlenebilir.

3. Hıristiyanlıkta Evlenme Töreni

Hıristiyanlıkta evlilik, tabii evlilik şekli üzerine kurulmuştur ve eşler arasında antlaşmaya dayanmaktadır. Bu antlaşmanın kilise tarafından takdisi

⁴³ Thurian, 30.

⁴⁴ Schwarz, 33.

⁴⁵ Türk Ans. "Evlenme ve Evlilik", Ankara 1968, XVII/34-35; Büyük Larousse, "Evlenme", İstanbul 1993, VIII/3911.

şarttır. Hıristiyanlara göre bu antlaşma Hz. İsa tarafından bir sır hâline getirilmiştir. Evlilik antlaşması ve sır birbirine bağlıdır; tabî antlaşma olmadan sır olmadığı gibi, sır olmayınca da tabî antlaşma olmamaktadır. Kilise sırrını alıncaya kadar kişiler, Allah'ın huzurunda tam evli sayılmamaktadır.⁴⁶

Evlilik Öncesi Hazırlıklar

Bütün toplumlarda evlilik kutlamaları temelde dinî esaslar taşımakta; ayin ve törenler eşliğinde yapılmaktadır. Bu durum Hıristiyan toplumlarda da değişmemektedir. Aslında Hıristiyan toplumların düğün törenlerinde sadece tek özellik yoktur. Geçmiş Roma İmparatorluğu'na kadar uzanan bazı âdet ve geleneklerin de, Hıristiyan düğün törenlerine etki etmiş olması muhtemeldir. Bunun yanında, Hıristiyan törenlerinin şekli, kilisede takdis etme, dualarla Hıristiyan doktrininin açık ifadesinin ve teşvik etmenin, evliliğin kutsiyetinin yaşanmasına yardımcı olduğu düşünülmektedir.⁴⁷

Hıristiyan dünyasında yüzyıllardır yapılan evlilik merasimleri başlıca iki bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan ilki "sponsalia" yani ortaçağ nişan merasimi; ikincisi ise "nuptia" yani asıl evlilik merasimidir. Nişan merasiminin temel prensipleri; dinî sadakat sözü, ellerin birleştirilmesi, belirli bir para hediyesi ile birlikte yüzüklerin alınıp verilmesidir. Gerçek evlilik merasimleri ise, gelinin duvaklanması, gelin ve damada taç giydirilmesi, gelinin babası veya velisi tarafından resmî olarak damada teslim edilmesi, dinî sözleşme ve gelinin gelecekteki evine getirilmesidir. Muhtemelen ortaçağ döneminin düğün merasimlerine rahibin takdisi ilave edilmiştir.

Sponsalia ve nuptia halen ayrı birer tören olarak görülmektedir. Ancak zamanla bu iki merasim birleştirilmiştir. Genelde her iki tören kesintisiz olarak arka arkaya yapıldığından, iç içe geçmiştir. Ancak, nişan ve düğünü ayrı ayrı yapmak da mümkündür. Bu durumda nişan, kilisenin müdahalesi olmadan bozulabilmektedir.⁴⁸ Nişanlıların, tecrübe devri olan nişan müdde-

⁴⁶ Bkz., G.Descuffi, 239,241-242; Türk Ans. "Evllenme ve Evlilik", XVII/34.

⁴⁷ Foley, 435; John L. Mc Kenzie, S. J., Dictionary of the Bible, "Marriage", New York 1965, s. 551.

⁴⁸ Foley, 435-436.

tini tamamlarken, huylarının birbirine uyup uymadığını anlamaya çalışmaları ve karşılıklı faziletler içinde, evleninceye kadar iffetli olmaları gerekmektedir. Nişanlılık, haklı sebeplerle bozulduğu takdirde, bundan doğacak zararların tamamı ödenmelidir.⁴⁹

Evlenmeye karar veren insanların kendi kiliselerinin başrahibine müracaat ederek ondan bilgi ve tâlimat almaları gerekmektedir. Katolikler arasında evlenme genellikle kadının bağlı olduğu kilisede yapılmaktadır. Töreni başka kiliselerde yapmak için piskoposun izni gerekmektedir: Karışık evlenmede, yani bir Katolik ile, Katolik olmayan veya Hıristiyan olmayan kimsenin evlenmesinde özel izin olmazsa, evlenme kilise ve din ayinleri dışında olmaktadır. Karışık evlenmeye "Yabancıyla Evlenme" kısmında belirtildiği gibi birtakım şartlarla izin verilmektedir. Kadın mutlaka evlenmeyi bağlı olduğu kilise başrahibi veya onun vekili karşısında yapmalıdır. Böyle olmayınca, af izni olmadan yapılan evlenme, yapılmamış sayılmaktadır. Ayrıca iki şahidin de hazır bulunması gerekmektedir.

Evlenme töreni yapılmadan, mümkün olan evlenme engellerini anlayabilmek için kilise, üç yortu günü sırasında evleneceklerin isimlerini ilan etmektedir.⁵⁰

Nikâh Töreni

Hıristiyanlıkta kutsal bir sakrament hâline getirilen evlilik töreni için, oruç ve tövbe zamanları dışında bir gün belirlenmektedir. Zira önemli sebepler olmadan oruç ve tövbe zamanlarında gösterişli evlenme ayinleri yasaktır.⁵¹ İlgili rahibe daha önce müracaat ederek evlilik konusunda bilgi almış ve evliliğe iyice hazırlanmış çiftlerin, evlenme sırrını kabul etmek için

⁴⁹ Bkz., G. Descuffi, 243; L. Iannitto, *Hıristiyan Gençlerin El Kitabı*, s. 9-28.

⁵⁰ Bkz., G. Descuffi, 242-244; Luigi Iannitto, *Hıristiyan Dininin Esasları*, İstanbul 1982, s. 205.

⁵¹ Bkz., G. Descuffi, 243.

lütuf hâlinde olmaları, tövbe sırrı ve mümkün olursa komünyon^{*} almaları gerekmektedir.

Evlenme töreni gelin ve damadın, ana babaları tarafından altara^{**} götürülmesiyle başlar. Bu işlem eskiden beri, babanın ya da velinin, gelini getirip, damada teslim etmesi şeklinde gerçekleşir. Gelin ile damat, nikâhı kıyacak rahibin karşısında ayakta durur. Rahip evlilikle ilgili duaya ve tövbe etmeye davet ederek, töreni başlatır.

Dua ve kutsal kitaptan bölümler okunmasından sonra rahip, gelin ve damada şöyle söyler; "Allah'ın gerçek sevginin ve evlilik hayatının gayesini ve anlamını bildiren sözlerini dinlediniz. Şimdi eş olarak karşılıklı birbirinize söz veriniz. Serbest iradenizle ve hiç kimsenin baskısı altında kalmadan söz veriyor musunuz?" Nişanlılar "evet" diye cevap verirler. Rahip kuracakları yuvada karı-kocalık, ana-babalık sorumluluklarını kabul edip etmediklerini sorup, "evet" cevabını alınca, şâhitler, cemaat ve Allah huzurunda söz vermelerini ister. Önce damat, sonra gelin birbirlerinin elini tutar; "Ben, seni eşim olarak kabul ediyorum. Bütün hayatım boyunca seni seveceğime, sana hürmet edeceğime, zenginlikte ve fakirlikte, sağlıkta ve hastalıkta, iyi ve kötü günlerde sana sâdık kalacağıma söz veriyorum" diyerek sadakat yemini eder. Bu esnada rahip, onların birleşmiş sağ elleri üzerine, haç işareti yapar ve onları peder, oğul ve kutsal ruh adına birleştirdiğini söyleyerek, kutlanmış suyu üzerlerine serper. Bazen kutsama esnasında su kullanılmaz. Rahip, Allah'ın, verdikleri sözü takdis etmesini söyleyerek haç işareti yapar.

* Komünyon: Hıristiyanlığın önemli sakramentlerinden biri olan evharistiyada, Hz. İsa'nın bedeni ve kanını temsilen alınan ekmek ve şaraba denir. (Daha geniş bilgi için bkz. Albert M. Besnard, Hıristiyan İlahiyatı, çev. Mehmet Aydın, Konya 1983, s.150).

** Altar: Çeşitli dinlerde üzerine kutsal objeler konan taş, ağaç ve metalden yapılmış olan masa benzeri nesnelere; kurban ve sunak yeri. Katolik ve Ortodoks kiliselerde bulunan altarlarda azizlerin kutsal eşyaları saklanır ya da alt kısımlarda mezarları bulunur. (Bkz., Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yay., Ankara 1998, s. 27).

Bundan sonra sıra yüzüklerin kutsanmasına gelir. Rahip yüzüklerin takdisi esnasında onu takacak kişilerin birbirlerine sâdik kalmalarını sağlaması için dua eder. Sonra yüzükleri nişanlılara uzatır. Önce damat, sonra gelin (eskiden sadece damat) "sevgimin ve sadakatimin simgesi olarak, bu yüzüğü sana takıyorum" diyerek, eşinin parmağına yüzüğü takar. Rahibin, "Söz verdiğiniz gibi birbirinizi sevin ve daima mutluluk için yaşayın" şeklindeki sözleriyle nikâh töreni sona ermiş olur. Çiftler bu arada özel bir dua okuyabilir. Yeni evlilerin mutlu olmaları için cemaatle birlikte dua edilebilir. Ayrıca komünyon alan yeni evli çiftler, düğüne ait dualarla rahip tarafından kutsanır.⁵² Latin ayinlerinde evliliğin genellikle evharistiya sırasında icra edilmesi ile eşler, aralarında gerçekleştirdikleri bedensel birliğe, İsa Mesih'i de dâhil etmiş olurlar.⁵³

Tören esnasında rahibin, ellerini gelin ve damadın başları üzerinde tutması, son derece önemli görülmektedir. Hıristiyan inancına göre bu hareket, Kutsal Ruh'un aşağıya onların üzerine çağrıldığını ve onlara verildiğini; böylece gerçekte sahip oldukları şeyleri uygulamada da gerçekleştirme gücüne sahip olmalarını temsil etmektedir. Böylece çiftler, Tanrı katında birleşmiş ve bu birleşmeyle İsa ve Kilise'nin karşılıklı sevgilerini sembolize etmiş olmaktadır. Kutsal Ruh'un onların duygularını ve fiziksel aşklarını kutsadığına inanılmaktadır. Ellerin gelin ve damadın başları üzerinde tutulmasıyla elde edilen kutsanmışlık, Hıristiyan evliliğinin bozulmazlığının bir sebebi olarak da görülmektedir.⁵⁴

Roma nişan törenlerinde rastlanan, geline duvak giydirilmesi âdetinin kaynağı tam olarak bilinmemektedir. Bu, sadece düğün törenlerine ait bir âdet olarak görülmektedir. Yahudilikteki "örtme" âdetinin devamı olması da muhtemeldir. Gelin ve damada taç giydirme, Batı kiliselerinde de uygulan-

⁵² Bkz., J. Descuffi, 410-416; G. Descuffi, 244; X. Nuss, 166-174; L. Iannitto, *Hıristiyan Dininin Esasları*, s.206.

⁵³ Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVII/350, İstanbul 1998.

⁵⁴ Bkz., Thurian, 34.

mıştır. Doğu kiliselerinde ise, "taç giydirme", evlilik merasiminin en önemli parçası olarak görülmüş ve günümüze kadar süregelmiştir.⁵⁵

Ortodokslarda evlilik merasimleri taç giydirme dışında Katoliklerle hemen hemen aynıdır. Asırlar boyunca Kilise'de evlilik için özel bir tören belirlenmemiştir. Evlilik gizemi için Kilise'de özel bir tören düzeni belirlendiğinde, vaftiz ve kuvvetlendirme gizemleri esas alınmıştır. Bu sebeple evlilik sakramenti esnasında çiftlere yapılan hitap, bireysel vaftizdeki hitaba benzerdir.⁵⁶ Ortodokslarda da evlilik merasiminin yöneticisi papazdır. Nişan ve gerçek evlenme töreni arka arkaya yapılmaktadır. Nişan töreni, kilisenin kapısında (uygulamada içerde, kapıların yanında) yapılmakta ve temel olarak nişan yüzüklerinin takılmasıyla tamamlanmaktadır. Gerçek anlamda evlenmek için ise, nişanlılar kilisenin içine girmektedir. Tören bir mutluluk şarkısı ile başlamaktadır. Daha sonra yapılan şeyler, nişanlıların karşılıklı olumlu iradelerinin alınması; karı koca olarak taç giyme töreni, dualar ve İncil'den parçalar okuma; evlilerin ortak bir kadehten şarap içmeleri; sonsuzluğu simgelemek üzere ortadaki kürsü üzerinde adım adım dönmeleri ve taçların çıkarılmasıdır.

Nişan yüzükleri Hıristiyan evliliğinde son derece önemlidir. Yüzük sevginin ve sadakatin simgesidir. Hıristiyanların inancına göre, bu kutsanmış yüzük kişiye daima verdiği sadakat sözünü hatırlatacak, böylelikle Hıristiyan evliliğinin bozulmazlığına yardımcı olacaktır.⁵⁷ Yüzüklerin değiş tokuş edilmesi de evlilik hayatında bir tarafın zayıflıklarının diğer tarafın gücüyle ve birinin yetersizliklerinin diğerinin mükemmel yönleriyle kapacağını sembolize etmektedir. Yeni çiftin her biri tek başınayken eksiktir; ancak birlikteyken mükemmelliğe ulaşmaktadır. Böylece, yüzüklerin el değiştirmesi çiftin evlilik süresince birbirini tamamlayacağına, iki tarafın da evlilik birliğinin sağladığı zenginliklerden faydalanacağına işaret etmektedir.

⁵⁵ Foley, 436.

⁵⁶ "Evlilik Gizemi" (oodegr.com).

⁵⁷ Bkz., J. Descuffi, 410; L. Iannitto, *Hıristiyan Gençlerin El Kitabı*, s. 53-54, 62.

Ortodoks geleneğinde yüzüklerin takılmasının yani nişan töreninin hemen sonrasında geçilen evlilik töreninde, gelin ve damada tören süresince ellerinde tutacakları birer mum verilir. Bu mumlar, Kutsal Kitap'ta sözü edilen beş akıllı bakirenin sahip oldukları yağ kandillerini temsil eder. Bu bakireler, kandilleri için yeterince yağa sahip olduğundan, gece karanlığında gelen güveyi, yani Mesih'i karşılayabilmişlerdir.⁵⁸ Mumlar, çiftin bu sakrament aracılığıyla kendilerini kutsayacak olan Mesih'i karşılamaya yönelik ruhsal arzularını sembolize eder. Gelin ve damadın sağ ellerinin birleştirilmesi çiftin kurduğu birliği simgelemektedir.

Taç takma töreni, belirtildiği üzere, Ortodoks evlilik gizeminin doruk noktasını oluşturur. Ortodokslara göre; gelin ve damadın başına yerleştirilen taşlar, bu gizemin verilmesi sırasında Tanrı'nun evlenen çifte verdiği görkem ve onurun temsilcisidir. Gelin ve damat; hüküm sürecekleri kendi küçük krallıklarının, yani kendi aile kiliselerinin kralı ve kraliçesi olarak taçlanırlar. Gerçek bir evlilik, her iki tarafın da büyük ölçüde fedakârlık yapmasını gerektirdiğinden, Ortodoks düğün töreninde kullanılan taşlar din şehitliğinin tacına da gönderme yapmaktadır. Rus geleneğinde gümüş gibi metallere yapılmış taşlar kullanılırken, Grek geleneğinde taşlar, yaprak veya çiçekten yapılmaktadır. Taçların birbirine bağlanması da bazı geleneklerde mevcut olup çiftlerin bağlılığını sembolize etmektedir. (Ülkemizde gençleri evlendirmek anlamında "başlarını bağlamak" deyiminin kullanılmasının, doğu kiliselerinin bu geleneği ile ortak bir kültürel iz taşıyor olması muhtemeldir.)

Taç takma töreninin ardından, Kutsal Kitap'tan Hz. İsa'nın Galile'nin Kana köyünde katıldığı ve kutsadığı bir evlilik törenini anlatan bölümler okunur. Hz. İsa'nın ilk mucizesini de bu davette gerçekleştirdiği ve orada suyu şaraba çevirerek yeni evli çifte verdiği inancının anısına evlenecek çifte şarap verilir. Şarabın aynı kadehten içilmesi ise, evlenen çiftin o andan itibaren hayatta sevinici, kederi ve her şeyi paylaşacağını ifade etmektedir.

⁵⁸ Bkz., Matta,25

Ortodoks evlilik merasimlerinde uygulanan bir gelenek de damat ve gelinin, üzerine İncil ve haç yerleştirilmiş bir masa etrafında papaz rehberliğinde yürütülmesidir. Teslisi temsilen üç kez olan bu yürüme ile onların uymaları gereken yol gösterilmiş, gerektiğinde İsa'nın insanlar için kendisini feda ettiği gibi, birbirleri için fedakârlık yapmaları öğütlenmiş, o esnada din şehitleri için ilahiler okunarak bu fedakârlık duygusu pekiştirilmiş olmaktadır.⁵⁹

Hıristiyanlar, kilisede yapılan bu evlenme merasimlerinin öncesinde ve sonrasında, buldukları bölgenin söz kesme, kına gecesi, gelin veya damat hamamı gibi âdet ve geleneklerini de uygulayabilmektedir. Meselâ, Elazığ'da yaşayan Süryânîlerin evlenme merasimleri, kilise nikâhı dışında, bölgenin diğer evlenme merasimleri ile büyük benzerlik taşımaktadır.⁶⁰

Yeni Ahit'te sevinilecek bir hadise olarak tavsif edilen düğünden⁶¹ sonra, gelin ve damadın balayına gitmesi, bugün birçok Hıristiyan ülkede yaygın bir gelenek hâline gelmiştir. Geçmişteki, gelin ve damadın takdislerinin kutsiyetini lekelemesinler diye üç gün bir araya getirilmemeleri uygulamasına da⁶² günümüzde rastlanmamaktadır.

4. Hıristiyanlıkta Tek Evlilik ve Boşanma

Hıristiyan evliliği, bir erkekle bir kadın arasında kutsal ve çözülmez bir birlik olarak görüldüğü için, Hıristiyanlıkta tek evlilik esas kabul edilmiştir. Ancak Kitabı Mukaddes'te çok evliliği yasaklayan bir hüküm bulunmamak-

⁵⁹ Vladimir Borichevski, "Marriage Text with Commentary on the rite of Marriage" (stlukeorthodox.com); "Marriage" (orthodoxwiki.org); "Sexuality, Marriage and Family" (oca.org); "Evlilik Gizemi" (oodegr.com).

⁶⁰ Bu konuda bkz. Sami Kılıç, "Elazığ'da Yaşayan Süryanilerde Düğün ile İlgili İnanışlar ve Uygulamalar", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.13, S.2, s.267-278, Elazığ 2003.

⁶¹ Bkz., Matta, 9/15; 25/1; Markos, 2/19; Yuhanna, 3/19; Vahiy, 19/7-9.

⁶² Bkz., Mim Kemal Öke, "Avrupa ve Amerika'da Aile Kurumu ve Devlet Koruyuculuğu", Aile Yazıları, AAK Yay., Ankara 1991, II/ 396.

Kitabı Mukaddes Hıristiyan kutsal kitabıdır. Hıristiyanlar, Dört İncil, Mektuplar, Resullerin İşleri ve Vahiy bölümlerinden oluşan ve "Yeni Ahit" dedikleri kendi kutsal kitapları yanında, "Eski Ahit" diye isimlendirdikleri Tora/Tevrat, Peygamberler ve Kitaplar bölümlerinden oluşan Yahudi kutsal kitabını da kabul etmekte; Eski ve Yeni Ahit'in tamamına

tadır. Pavlus'un çok evliliği sadece nazır olacak kişiler için uygun görmemesi⁶³, diğer insanlar için bunun mümkün olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Bu konuda açık bir yasaklama ya da cevaz bulunmaması Hıristiyanları farklı uygulamalara götürmüştür. Çoğalma isteği, savaşlar sebebiyle erkek ölüm oranının artması sonucu nüfusu dengeleme ve iktisadî sebepler gibi dinî olmayan sebeplerle veya sadece zevk için Hıristiyanlar arasında uzun süre çok evlilik uygulanmıştır.

Çok evlilik konusundaki uygulama farklılıkları incelenirken, Hıristiyanlığın evlenme anlayışındaki değişiklikleri de gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Evlenmenin câiz olup olmadığı uzun yıllar tartışılmış, esas olanın bekârlık olduğu ama bunu yapamayanın evlenmesinin uygun olduğu hükme bağlanmış ve bu evlilik de kutsal bir sır, bir ayin hâline getirilmiştir. Bütün bu gelişmeler sonucunda bugün Hıristiyan âleminde çok evlilik yasaktır.

Hıristiyanlıkta evliliğin en önemli özelliği bozulmazlığıdır. Katolıklara göre, "Evlilik bağı Tanrı'nın kendisi tarafından kurulmuş olduğundan vaftiz olanlar arasında yapılan evlilikler hiçbir zaman bozulamaz. Eşlerin özgür iradeleri sonucu oluşan bu bağ ve yapılan bu evlilik bozulamaz bir gerçektir ve Tanrı'nın insanlara karşı sâdik sevgisinin bir belirtisidir. Tanrısal bilgeliğin kurduğu bu düzene karşı gelmek Kilise'nin harcı değildir."⁶⁴

Hız. İsa, "Bir adamın herhangi bir nedenle karısını boşaması câiz midir?" sorusuna verdiği, ilk kısımda sözü edilen "...Tanrı'nın birleştirdiğini kimse ayırmaz" cevabı üzerine bu kez de "Öyleyse Musa neden erkeğin boşanma belgesi verip karısını boşayabileceğini söyledi?" sorusuna muhatap olur. Hız. İsa'nın bu soruya Hıristiyanlığın boşanma anlayışına temel teşkil eden cevabı şöyledir: "İsa onlara 'İnatçı olduğunuz için Musa karıları-

"Kitabı Mukaddes/Kutsal Kitap" adını vermektedir. Yahudiler Eski Ahit nitelemesine karşı çıkmakta ve kendi kutsal kitaplarına Tanah demektedir. (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, Pınar Yay., 3. Baskı, İstanbul 2010).

⁶³ Bkz., I. Timetosa, 3/2,12.

⁶⁴ Code of Canon Law, Can.1141, (www.vatican.va); Catechism of the Catholic Church,1640, (www.vatican.va).

nızı boşamanıza izin verdi' dedi. Başlangıçta bu böyle değildi. Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur."⁶⁵

Evliliğin en önemli özelliği olan bozulmazlık şu üç sebebe dayandırılmaktadır: Hıristiyanlara göre, iki insan Allah'ın huzurunda evlendiklerinde Allah nazarında artık onların tek bir insan oldukları kabul edilmekte; Tanrı'nın da katıldığı ve kendi bünyesinde kurduğu bu birliğin bozulmamasını temin ettiğine inanılmaktadır. Bu inanç nikâh esnasında "Ölüm ayıracaya kadar Allah'ın birleştirdiğini kimse ayırmasın" sözü ile de ifade edilmektedir. Hıristiyan evliliğinin çözümezliğinin ikinci sebebi; evliliğin İsa ile Kili-se'nin birliğini sembolize ettiğine ve eşlerin bu sembole ihanet etmemesi gerektiğine inanılmasıdır. Üçüncü sebep ise; nikâh esnasında rahibin ellerini gelin ve damadın üstlerinde tutması ile Kutsal Ruh'un onların üzerine çağırıldığıının, bu şekilde gelin ve damadın Kutsal Ruh tarafından kutsandığıının ve onlara evliliğin bozulmaması için güç verdiğinin kabul edilmesidir.⁶⁶ Hıristiyan evliliğinin bu özelliklerinden dolayı artık geriye dönüş, boşanma söz konusu olamamaktadır. Bazı sebeplerle ayrılığa izin verilse de, ölene kadar bir başkası ile evlenme mümkün olmamaktadır.⁶⁷

Katoliklerde evliliği sona erdiren tek sebep, ölümdür. Bununla birlikte Protestanlığın ortaya çıkmasından ve ayrılık hususundaki serbest tutumundan sonra bu konuda Katolik Hukuku'nda da bazı değişiklikler yapılmış; birtakım sebeplerle geçici veya devamlı ayrılık imkânı getirilmiştir.⁶⁸

⁶⁵ Bkz., Matıta, 19, 3-10. "Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur" sözlerinin birçok Grekçe el yazmasında olmadığı belirtilmektedir. Bkz., Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma, Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yay., İstanbul 2009, s.1034.

⁶⁶ Thurian,31-35.

⁶⁷ Wm. Hardcastle Browne, "The Law of Marriage and Divorce", The Yale Law Journal, 11/7 (Mayıs 1902), s.340-353.

⁶⁸ Code of Canon Law, Chapter IX. "The Separation of Spouses: Art.1 "Dissolution of The Bond"- Art.2 Separation with the Bond Remaining", Can.1141-1155, (www.vatican.va); Catechism of the Catholic Church, 1601-1666, (www.vatican.va).

Devamlı ayrılık sebebi, zinadır. Zinanın varlığı sabit olursa taraflardan birinin isteği üzerine eşlerin ayrılığına karar verilir. Ancak bu ayrılık, eşlere başkasıyla evlenme imkânı vermemektedir. Çünkü devamlı ya da geçici olarak ayrı yaşama, dinen kutsal evlilik birliğinin sona erdiği anlamına gelmemektedir. Kutsal evlilik birliği ancak ölüm hâlinde sona ermektedir. Katolik Hukuku, bazı durumlarda da geçici olarak eşlerin ayrı yaşamasına hükmedebilmektedir. Bu geçici müddet sona erince eşler tekrar birlikte yaşamaya başlamaktadır. Ayrıldıktan sonra başkasıyla evlenen kişi, başta Hz. İsa'nın ifadelerinde belirtildiği gibi, zina etmiş sayılmaktadır.

Katolik Evlilik Hukuku'nda boşanma ve yeniden evlenme konusunda şu ifadelere yer verilmektedir:

"1650-Ama buna karşın değişik nedenler yüzünden birlikte yaşamak çekilmez hale gelebilir. Bu durumlarda Kilise eşlerin ayrı oturmasını kabul etmektedir. Ancak eşler Tanrı önünde hâlâ karı kocadırlar; yeni bir ilişkiye girmek için özgür değildirler. Bu zor durumda, en iyi çözüm, eğer mümkünse barışmaktır. Hıristiyan cemaati çiftlerin, bozulmaz olarak kalan evlilik bağına sâdik kalarak Hıristiyanca yaşamalarına yardımcı olmakla yükümlüdür.

1651-Günümüzde, birçok ülkede resmî yasalara göre boşanıp yeniden resmî olarak evlenen birçok Katolik bulunmaktadır. Kilise, Mesih İsa'nın [*'Karısını boşayıp başkasıyla evlenen, karısına karşı zina işlemiş olur; kocasını boşayıp bir başkasıyla evlenen kadın da zina etmiş olur'* (Markos,10/ 11-12)] sözlerine sâdik kalarak yeni bir evliliği, ilki geçerli bir şekilde yapılmışsa kabul edemez. Boşanmış olanlar resmî nikâhla yeniden evlenirlerse Tanrı yasına nesnel olarak ters düşen bir durumda olurlar. Bu durum içinde kaldıkları sürece komünyon alamazlar. Aynı nedenlerle bazı kilise sorumluluklarını üstlenemezler. Töve ve itiraf sırrı ancak Mesih'e olan sadakatlerinde kusur edenlerin pişmanlık duymaları ve tamamen iffetli bir yaşam sürmeleri durumunda verilebilir."⁶⁹

⁶⁹ Catechism of the Catholic Church,1650-1651, (www.vatican.va); Code of Canon Law, can. 1151-1155, (www.vatican.va).

Bu ifadeler kural ortaya koyma yanında bir durum tespitidir. Bu konu ile ilgili olarak Kilise Tarihi'nde "Düş Kırıklığı ve Umut" başlığı altında "Dinî evlenme sayısında da gerileme görülmektedir. Boşanmalar 1963'te 10 evlilikte bir görülürken, 1979'da 5 evlilikte bir, 1985'te üç evlilikte bir görülür. 'Gençlerin birlikte yaşamaları' da geleneksel Hıristiyan âdetlerinin kayboluşu anlamına gelir." ifadelerine yer verilmektedir.⁷⁰ Hıristiyan yetkililerin de evlilik ve boşanma ile ilgili olarak gelenen noktadan memnun olmadığı görülmektedir.

Hıristiyan evliliğinin çıkmazlarına karşı uygulanan fiili beraberlikler konusu, 1999-2000 yıllarında Vatikan bünyesinde bir dizi toplantıda tartışılmış ve 26 Temmuz 2006 'da Cardinal Alfonso López Trujillo başkanlığında yayınlanan dökümanların sonucunda evliliğin toplumun temeli olduğu ve korunması gerektiği, fiilî beraberliğin evliliğin yerini alamayacağı deklare edilmiştir.⁷¹ Daha önce de evlilik ve ailenin korunmasına yönelik 1992 ve 1995 yıllarında yapılan birtakım çalışmalar sonucunda, evliliğe hazırlık sürecine daha fazla ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır.⁷² Bunlar ve benzeri çalışmalar Hıristiyan yetkililerin bu konularda çaba içinde olduğunu göstermektedir. Vatikan bünyesindeki Papalık konseylerinden birinin "Aile" konseyi olması⁷³ da bu çabanın bir başka göstergesidir.

Sonuç:

Hıristiyanlıkta evlilik, İsa ve Kilise birliğinin sembolü kabul edilmekte, kutsal ve çözülmeyen bir bağ olarak görülmektedir. Mezheplere göre farklılıklar göstermekle birlikte Kilisede rahip huzurunda gerçekleştirilen nikâh ile oluşturulan Hıristiyan evliliğinin bozulması imkânsızdır.

⁷⁰ "Düş Kırıklığı ve Umut", Kilise Tarihi, s. 21, (www.meryemana.net).

⁷¹ "Family, Marriage and De Facto Unions", Pontifical Council for the Family, (www.vatikan.va).

⁷² "Preparation for the Sacrament of Marriage", Pontifical Council for the Family, (www.vatikan.va).

⁷³ "Pontifical Councils", www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/index.htm.

Hıristiyanlık diğer taraftan da evlenmeyip bekâr kalmayı ve kendini Tanrı'ya adanmayı evlilikten daha üstün bir durum olarak kabul etmektedir. Hıristiyanlar için evlenmeyip kendini Tanrı'ya adananın zorluğu yanında, evlenip hiçbir şekilde ayrılamamak veya ayrılrsa da bir başkası ile evlenememek, bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Kilisede yapılmayan nikâhın dinen geçersiz kabul edilmesi, kilisede kıyılınca da boşanmaya izin verilmemesi, insanları evlilikten uzaklaşmaya ve nikâhsız beraberliklere götürebilmiştir. Bazı mezhepler bu problemleri birtakım gerekçelerle boşanmaya izin vererek çözmeye çalışmıştır.

Hıristiyan evliliğinin bu çıkmazları İslâm'da, evliliğin hukukî bir akit kabul edilmesi; kutsiyet taşımamakla birlikte "eşlerin birbiriyle huzur ve sükûn bulması ile neslin sağlıklı devamı için" tavsiye edilmesi; evlilik birliğinin devamına imkân kalmadığı durumlarda ise boşanmaya izin verilmesi ile giderilme yoluna gidilmiştir.⁷⁴ Bununla birlikte ülkemizde boşanmaların artması veya evliliğe eskisi kadar önem verilmeyişinin altında Batı dünyasının yaşadığı bu çıkmaz ile evlilik kurumundan uzaklaşmasının etkisi olması muhtemeldir. Hıristiyan evliliğinin bu özelliklerinin bilinmemesi Batı dünyasını taklit eden insanları, evlilikten uzak kalmayı modernlikle ilişkilendirme yanlılığına düşürebilmektedir.

Hıristiyan dünya, geçmişte evlenmenin şartları ve boşanmanın yasaklığı problemleri ile meşgul iken, günümüzde boşanma oranlarının artması, nikâhsız birlikte yaşama, doğan çocukların büyük bir kısmının evli olmayan anne-babaların çocukları olması ve aynı cinsle evlilik⁷⁵ gibi problemlerle uğraşmak durumunda kalmıştır. İstatistikler bu konularda ürkütücü sonuçlar vermektedir.⁷⁶ Meselâ evli olmayan annelerden doğan çocuk oranı

⁷⁴ Bkz., Asife Ünal, Yahudilikte, *Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Evlilik*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.

⁷⁵ Örneğin Kanada Birleşik Kilisesi hemcinsler arasında evliliğe izin veren kiliselerden biridir. Bkz., "Beliefs/Overview of Beliefs/Marriage", (www.united-church.ca); Norveç de yasa ile eşcinsel evliliğine izin veren ülkelerden biridir. 27 Haziran 2008 tarih ve 53 sayılı bu yasa, 01 Ocak 2009 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. (www.regjeringen.no).

⁷⁶ Bkz., Alfonso López Trujillo, "The Family and Life in Europe", Pontifical Council for the Family, (www.vatican.va).

1980'de ABD'de 18.4 iken 2008'de 40.6'ya, Fransa'da 11.4 iken 52.6'ya, Hollanda'da 4.1 iken 41.2'ye çıkmıştır. Ortalama olarak doğan iki çocuktan birinin evli olmayan anneden doğması, işin vahametini göstermektedir.

Bütün bunlar ailenin, dolayısıyla toplumun geleceğini ciddi şekilde tehdit etmektedir. Hıristiyan yetkililer bu konularda çözüm arayışı içindedir. Ancak gelişmeler bu arayışın pek de olumlu sonuç vermediğini göstermektedir. İletişim imkânlarının alabildiğine arttığı günümüzde bu konuda elbirliği ile çalışılmalı; problemler, sebepleri ve çözüm yollarıyla birlikte iyice analiz edilip insanlara sunulmalı; insanın huzur ve sükûn içinde yaşayacağı, sağlıklı nesiller yetiştireceği yegâne kurum olan evliliğin yaygınlaştırılması ve kolaylaştırılması sağlanmalı; insanların kendi kültürel kodlarına uygun aile modelleri içinde mutlu ve huzurlu yaşayabilmeleri için gereken her türlü imkân seferber edilmelidir. Bu toplantının bunu sağlama yolunda bir adım oluşturmaları temennimi ifade ediyorum, hepinize saygılar sunuyorum.

KAYNAKLAR

- Adam, Baki, Yahudî Kaynaklarına Göre Tevrat, Pınar Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010.
- Aydın, Fuat, Pavlus Hıristiyanlığına Giriş, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2011.
- Aydın, Mehmet, "Hıristiyanlık", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.XVII, İstanbul 1998.
- Besnard, Albert M., Hıristiyan İlahiyatı, çev. Mehmet Aydın, Konya 1983.
- Browne, Wm. Hardcastle, "The Law of Marriage and Divorce", The Yale Law Journal, 11/7 (Mayıs 1902).
- Borichevski, Vladimir, "Marriage Text with Commentary on the rite of Marriage" (stlukeorthodox.com).
- Büyük Larousse, "Evlenme", C.VIII, İstanbul 1993.
- Campo, S. Del, "İspanya", çev. Ekrem Yıldız, Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Stefon, Matt (ed.), Christianity: History, Belief and Practice, Britannica Educational Publishing-Rosen Educational Services, New York 2012.

- Deming, Will, Paul on Marriage and Celibacy: The Hellenistic Background of 1 Corinthians 7, Wm. B. Eerdmans Publishing, Second Edition, Cambridge 2004.
- Descuffi, Giuseppe, Hıristiyan Dini, İzmir 1963.
- Descuffi, Joseph, Dinî Ayin Kitabı, İzmir 1961.
- Donati, S.P., "İtalya", çev. Ruhi Esengün, Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Foley, W.M., "Marriage (Christian)", Encyclopedia of Religion and Ethics, C.VIII, New York 1951.
- Gündüz, Şinasi, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- Gündüz, Şinasi, Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.
- Hunter, David G., Marriage, Celibacy and Heresy in Ancient Christianity, Oxford University Press 2007.
- Iannitto, Luigi, Hıristiyan Dininin Esasları, İstanbul 1982.
- Iannitto, Luigi, Hıristiyan Gençlerin El Kitabı, İstanbul 1989.
- Kessel, Elisja Schulte van, "Yer ile Gök Arasında Bakireler ve Anneler", Kadınların Tarihi III: Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları, ed. Georges Duby, Michelle Perrot, çev. Ahmet Fethi, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2005.
- Kılıç, Sami, "Elazığ'da Yaşayan Süryânîlerde Düğün ile İlgili İnanışlar ve Uygulamalar", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.13, S.2, Elazığ 2003.
- Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma, Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2009.
- Küçük, Abdurrahman - Tümer, Günay - Küçük, Mehmet Alparslan, Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.
- Küng, Hans, Women in Christianity, İngilizce'ye çev. John Bowden, Continuum, Norfolk 2005.
- Maille, B.A. Patrick H., Early Christianity and the Family, A Thesis in History, The Graduate Faculty of Texas Tech University 1998.
- Martin, Dale B., "Familiar Idolatry and the Christian Case Against Marriage", Authorizing Marriage: Canon, Tradition, and Critique in the Blessing of Same-Sex Unions, ed. Mark D. Jordan, Meghan T. Sweeney, David M. Mellott, Princeton University Press, New Jersey 2006.
- Mc Kenzie, John L., S. J., Dictionary of the Bible, "Marriage", New York 1965.

Nuss X., A.A., Dua Kitabı, Ankara 1975.

Öke, Mim Kemal, "Avrupa ve Amerika'da Aile Kurumu ve Devlet Koruyuculuğu", Aile Yazıları-II, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Schaff, Philip, The Creeds of Christendom: History of the Creeds , I / 1, New York 2007.

Shwarz, Andreas B., Aile Hukuku, çev. Bülent Davran, İstanbul 1946.

Symeonidou, H., "Yunanistan", çev. Ruhi Esengün, Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Tekeli, Şirin, "Çağdaş Evliliğin Ortaçağ Kökenleri", Aile Yazıları-IV, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Thurian, Max, Marriage and Celibacy, London 1959.

Tolbert, Mary Ann, "Marriage and Friendship in the Christian New Testament: Ancient Resources for Contemporary Same-Sex Unions", Authorizing Marriage: Canon, Tradition, and Critique in the Blessing of Same-Sex Unions, ed. Mark D. Jordan, Meghan T. Sweeney, David M. Mellott, Princeton University Press, New Jersey 2006.

Trujillo, Alfonso López, "The Family and Life in Europe", Pontifical Council for the Family, (www.vatican.va).

Trujillo, Alfonso López, "Preparation for the Sacrament of Marriage", Pontifical Council for the Family, (www.vatikan.va).

Türk Ansiklopedisi "Evllenme ve Evlilik", C. XVII, Ankara 1968.

Ünal, Asife, Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Evlilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Ünal, Asife, Hıristiyanlıkta Kadın, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, Türk Medenî Hukuku-Aile Hukuku, İstanbul 1963.

Wemple, Suzanne Fonay, "Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar", Kadınların Tarihi II: Ortaçağ'ın Sessizliği, ed. Georges Duby, Michelle Perrot, çev. Ahmet Fethi, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2005.

Witherington III, Ben, Women and the Genesis of Christianity, ed. Ann Witherington, Cambridge University Press, New York 1990.

Anagnostopulos, Dositheos, "Hıristiyanlıkta Mezhepler", (www.uzmantv.com).

"Beliefs/ Overview of Beliefs/ Marriage", www.united-church.ca (10.02.2012).

Catechism of the Catholic Church, www.vatican.va (12.06.2011).

Code of Canon Law, Chapter IX. "The Separation of Spouses: Art.1 "Dissolution of The Bond"- Art.2 Separation with the Bond Remaining", Can.1141-1155, www.vatican.va (10.06.2011).

Code of Canon Law, "Mixed Marriage", Can.1124-1128, www.vatican.va (08.06.2011).

Code of Canon Law , www.vatican.va (05.06.2011).

"Düş Kırıklığı ve Umut", Kilise Tarihi, www.meryemana.net (01.03.2012).

"Evlilik Gizemi", oodegr.com. (11.01.2012).

"Family, Marriage and De Facto Unions", Pontifical Council for the Family, www.vatikan.va (01.02.2012).

"Marriage" orthodoxwiki.org (10.01.2012).

"Marriageable age" ,en.wikipedia.org (22.01.2012).

"Pontifical Councils", www.vatican.va (02.03.2012).

"Sexuality, Marriage and Family", oca.org (10.01.2012).

"The-Marriage-Act", www.regjeringen.no (02.03.2012).

"The Sacrament of Matrimony", Catechism of the Catholic Church, Part Two: The Celebration of the Christian Mystery , www.vatican.va (07.06.2011).